

Jan Szczepański, André Tiano

Die Angestellten in der hochindustrialisierten Gesellschaft", [i inne] : [recenzja]

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 13/2, 194-196

1959

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZAGADNIENIA STRUKTURY SPOŁECZNEJ I INTELIGENCJI

K. Valentin Müller, DIE ANGESTELLTEN IN DER HOCHINDUSTRIALISIERTEN GESELLSCHAFT. Schriftenreihe des Instituts für empirische Soziologie. Band 6, Köln — Opladen 1957, Westdeutscher Verlag, ss. 131. Hans Paul Bahrdt, INDUSTRIEBÜROKRATIE. Versuch einer Soziologie des industrialisierten Bürobetriebes und seiner Angestellten. Stuttgart 1958, E. Enke Verlag, ss. 146. Marc Penouil, LES CADRES ET LEUR REVENU. Paris 1957, wyd. Génin, ss. 327. André Tiano, LES TRAITEMENTS DES FONCTIONNAIRES 1930—1957 ET LEUR DETERMINATION. Paris 1957, wyd. Génin, ss. 554.

Jednym ze szczególnie interesujących zjawisk w rozwoju współczesnych społeczeństw jest szybki ilościowo wzrost najemnych pracowników umysłowych. Literatura poświęcona badaniu tego procesu narasta w odpowiednim tempie. Trzeba podkreślić, że rozwój biurokracji państwowej, rozwój warstwy urzędników wszelkich stopni był bodźcem dla studiów socjologicznych już na przełomie XIX i XX w. Obok klasycznych dzisiaj prac M. Webera wymienić tu trzeba systematyczne studium położenia urzędników w nowoczesnym społeczeństwie E. Lederera pt. *Die Privatangestellten in der modernen wirtschaftlichen Entwicklung* (Tübingen 1912). W okresie międzywojennym, kiedy proces rozwoju różnych kategorii urzędników i pracowników umysłowych postępował szybciej, literatura ta stała się bogatsza. Socjologowie uważali przede wszystkim ten proces za proces przekształceń zachodzących w klasie średniej. Z tego punktu widzenia ujmują sprawę E. Lederer i J. Marschak w pracy *Der neue Mittelstand* (Tübingen 1926) oraz E. Grünberg, *Der Mittelstand in der kapitalistischen Gesellschaft*. Szereg prac bezpośrednio analizuje powstającą warstwę społeczną: S. Kracauer, *Die Angestellten* (Frankfurt a. M. 1930); C. Dreyfuss, *Beruf und Ideologie der Angestellten* (München 1933); L. Heyde, *Angestellte und Angestelltellenbewegung*, Internationales Handwörterbuch des Gewerkschaftswesens 1930; M. Dittrich, *Die Entstehung der Angestelltenschaft in Deutschland* (1939). W okresie powojennym literatura ta narasta coraz obficiej. Wymienić tu trzeba najgłośniejszą książkę C. W. Millsa, *White Collar*, F. Cronera, *Die Angestellten in der modernen Gesellschaft* (1954), a ostatnio W. H. Whyte'a, *The Organization Man*.

Wymieniłem te kilka pozycji bibliograficznych, by czytelnik interesujący się tymi zagadnieniami łatwiej mógł zorientować się w rozwoju badań i aby zdał sobie sprawę, w jakim szeregu rozwojowym trzeba umieścić omawiane poniżej książki, poświęcone zagadnieniom współczesnych pracowników umysłowych, a przede wszystkim urzędnikom.

Praca K. Valentin Müller nawiązuje do prac uprzednich, starających się dać systematyczny opis pozycji społecznej urzędnika w społeczeństwie wysoko uprzemysłowionym. Rozpoczyna więc od definicji urzędnika, biorąc za podstawę tej definicji rodzaj spełnianych w społeczeństwie funkcji, zakres działalności i zakres odpowiedzialności, poziom wykształcenia i możliwości kariery w zawodzie. Ten ostatni punkt zostaje szczególnie mocno podkreślony; urzędnik tym się różni od robotnika (między innymi), że jego miejsce pracy znajduje się w swoistej hierarchii, w której ma on przed sobą znacznie większe możliwości posuwania się w górę w drabinie stanowisk niż robotnik. Autor wykorzystuje wszelkie materiały zgromadzone w rozmaitych badaniach, a także materiały statystyczne zebrane w Niemczech Zachodnich. Rozważa problem pozycji społecznej urzędników, ich stosunku do innych klas, a zwłaszcza do klasy średniej, problem ich proletaryzacji, miejsce zajmowane w hierarchii (na szczeblach) prestiżu itp. Dla systematycznego przestudiowania tych spraw poszczególne rozdziały tej książki poświęcone są następującym zagadnieniom:

pochodzenie społeczne urzędników, z jakich klas i warstw społecznych się wywodzą, z jakimi warstwami i grupami utrzymują kontakty, a przede wszystkim w jakich kręgach społecznych szukają partnerów w małżeństwie. Obszerny rozdział poświęcony jest zagadnieniom doboru społecznego i antropologicznego dokonującego się w warstwie urzędników, a przede wszystkim ich cechom inteligencji mierzonej testami. W tym rozdziale znajdziemy wiele uwag świadczących o niepoważnie poważnym traktowaniu też o dziedziczności i doborze antropologicznym. Następnie autor przechodzi do charakterystyki położenia ekonomicznego i udziału w życiu gospodarczym i życiu społecznym, do życia rodzinnego, kształcenia dzieci itp. Z kolei zajmuje się sprawami życia politycznego, udziału w czynnościach państwowych, udziału w związkach zawodowych, moralności i konfliktów z prawem wśród urzędników. Udział w życiu kulturalnym, korelacje między czytelnictwem książek a sportem motorowym, np. samokształcenie i korzystanie z instytucji oświaty dorosłych, zostały z kolei przedstawione w oparciu o istniejące statystyki. Wreszcie autor zajmuje się opisem zjawisk demograficznych, wielkości rodziny, przyrostu naturalnego w różnych kategoriach urzędników. Uogólnienia są raczej ostrożne. Autor stwierdza, że jednak głośny proces proletaryzacji nie dokonał się, że urzędnicy, chociaż są pracownikami najemnymi, zachowali charakterystyczne cechy klasy średniej, że rozwój techniki produkcji wywiera na życie tej warstwy poważny wpływ.

Problemami urzędników pracujących w przemyśle zajmuje się H. P. Bahrtdt. Autor zajmuje się tu jedną tylko kategorią urzędników, a mianowicie urzędnikami spełniającymi funkcje podrzędne w przemyśle, ich pozycją społeczną w zhierarchizowanej strukturze przemysłu i fabryki, a przede wszystkim w biurze fabrycznym. Stąd na plan pierwszy wysuwają się zagadnienia wpływu nowoczesnej techniki zastosowanej do pracy w fabryce i do mechanizowania pracy biurowej. Praca H. P. Bahrtdta ma ambicje teoretyczne. Stąd autor rozpoczyna od rozważań pojęciowych i stara się zdefiniować pojęcia sytuacji społecznej, rozważyć teoretyczne implikacje pojęcia uwarstwienia społecznego, zastanawia się nad cechami industrializacji i definiuje pojęcie hierarchii. Następnie przechodzi do omówienia socjologicznych problemów organizacji pracy biurowej w przemyśle w zależności od postępu technicznego. Problem zostaje przedstawiony na przykładzie zmian w roli majstra w fabryce wskutek przejścia do coraz wyższych form organizacji pracy, aż do fabryki automatyzowanej. Widzimy dalej historyczny zarys rozwoju struktury aparatu biurowego fabryki w różnych historycznych okresach rozwoju przemysłu poczynawszy od okresu „przedprzemysłowego”, przez manufaktury, do nowoczesnej fabryki, do technizacji pracy biurowej, powstawania nowych zawodów urzędniczych i zmiany w systemie współpracy i w hierarchii kierowania fabryką.

Osobny rozdział poświęcono sprawom awansowania w hierarchii służbowej fabryki, podnoszeniu się dochodu na tle pozycji w społeczeństwie. Wreszcie ostatnia część pracy omawia zagadnienia stosunku warstwy urzędniczej do klas społecznych, podkreśla, że nie proletaryzuje się ona, że jej zmiany trzeba rozpatrywać na tle i w ramach zdynamizowanego społeczeństwa mieszczańskiego, gdzie różne kategorie urzędników przemysłowych nie zajmują ostatecznie wykrystalizowanego miejsca.

Ekonomiczne problemy warstwy urzędniczej omawiają dwie wymienione książki francuskie M. Penouila i A. Tiano. Praca pierwszego z tych autorów jest zasadniczo rozprawą ekonomiczną poświęconą studiom nad podziałem dochodu narodowego, stwierdzeniem jaką część dochodu otrzymuje ta część urzędników, która stanowi część kierowniczą aparatu administracyjnego, zwana przez Burnhama klasą managerów. Uzupełnieniem tej książki jest obszerniejsze studium A. Tiano. Tu autor również zajmuje się ekonomicznymi problemami udziału niższych urzędników w dochodzie narodowym, mechanizmem spo-

leczno-ekonomicznym ustalającym place. W obu tych pracach znajdziemy bardzo bogaty materiał socjologiczny dotyczący liczebności opisywanych kategorii społecznych, spełnianych przez nie funkcji, form organizacyjnych, udziału w życiu społecznym i politycznym. Zarówno *les cadres* jak i *les fonctionnaires* przedstawiają dwie różne, i na zachodzie wyraźnie oddzielone, kategorie najemnych pracowników umysłowych, z tym, że *cadres* są znacznie bliżej ośrodków decyzji, posiadają szerszy zakres działalności i większą samodzielność. Pozycja społeczna urzędników w znacznej mierze wyznaczona jest przez ich sytuację ekonomiczną. Studiując w jaki sposób akcja samych urzędników poprzez udział w partiach politycznych, związkach zawodowych itp. przyczynia się do ustalenia wysokości plac, autorzy rzucają istotne światło na zachodzące procesy społeczne. Zwłaszcza praca A. Tiano jest pod tym względem bardzo interesująca.

Wymienione powyżej cztery książki są przykładem długiej serii prac socjologicznych i ekonomicznych zajmujących się rozwojem warstwy najemnych pracowników umysłowych. Jest to proces o wielkiej doniosłości społecznej. Liczba samych *agents des services publics* wzrosła we Francji z 469 000 w r. 1914 do 1 044 000 w r. 1957, czyli o 122%. Gdyby w to włączyć wszystkich pracowników umysłowych to okazuje się, że liczba ta wzrasta zawrotnie. Podobnie przebiega ten proces we wszystkich krajach zindustrializowanych. Dlatego postawy społeczno-polityczne, ideologia, ideały i dążenia tej warstwy budzą takie zainteresowanie. Stawia się także pytanie: jaka jest nowa struktura społeczna, która zaczyna się zarysowywać wskutek ich rozwoju. Czy warstwa ta przekształci się w nową, ważną klasę? Czy ci urzędnicy, zazwyczaj zastraszeni, zależni, szukający awansu i drogi wwyż poprzez lojalność i posłuszeństwo, wdrożeni do myślenia w kategoriach hierarchii, mogą stać się nową i samodzielną siłą społeczno-polityczną?

Omwawiane powyżej książki nie dają odpowiedzi na te pytania, ale są przyczynkiem do poznania zachodzących procesów i wnoszą pewne dane opisowe, które wraz z przyszłymi badaniami pozwolą problemy te rozwiązać.

Jan Szczepański

Z BADAŃ KLASY ROBOTNICZEJ I INTELIGENCJI. Łódź 1958, ss. 220.
Praca zbiorowa pod red. Jana Szczepańskiego.

Revolucja, która nastąpiła w Polsce po wyzwoleniu, zmieniła strukturę polskiego społeczeństwa w całości jak również strukturę jego poszczególnych części składowych: klas i warstw społecznych. Badanie charakteru owych zmian i wynikających z nich konsekwencji jest sprawą istotną dla poznania zasięgu rewolucji w Polsce. Zaniedbania na tym odcinku badań są duże i w socjologii, i w innych dziedzinach nauki.

Tom studiów wydany pod redakcją prof. Szczepańskiego dostarcza nowych materiałów socjologicznych do poznania zasięgu polskiej rewolucji na przykładzie zmian w strukturze klasy robotniczej i inteligencji.

Na tom składają się studia opracowane w Zakładzie Badań Socjologicznych Instytutu Filozofii i Socjologii PAN pod kierunkiem jego kierowników: prof. Hochfelda i prof. Szczepańskiego, redaktora niniejszego tomu. Przypatrzmy się niektórym problemom podjętym w różnych studiach i wynikającym z nich wnioskom dla dalszych badań.

Tom otwiera Wstęp, pióra prof. J. Szczepańskiego, w którym m. in. pisze on o tym, że w „dyskusji towarzyszącej tworzeniu Zakładu postanowiono skupić uwagę na dwóch wielkich procesach społecznych, a mianowicie przekształcaniach zachodzących w klasie robotniczej i tworzeniu nowej inteligencji [...] Socjologiczna problematyka tych badań dotyczy [...] spraw ruchliwości społecznej w Polsce, zmian w uwarstwieniu, tworzeniu się nowych wzorów społecznych i kulturowych”.